

Recensioner

Micael Björk (2009) *Gängbekämpning. Om polisinsatser mot organiserad brottslighet*. Malmö: Gleerups

Micael Björk har under fyra år bedrivit forskning om polisoperativt arbete inför denna bok om gängbekämpning. Boken är slutresultatet av en omfattande studie av Göteborgspolisens arbete med gäng i vad Björk kallar "pluralistiska stadsmiljöer". Fokus ligger på det polisiära arbetets förutsättningar och villkor. Totalt har Björk varit ute "på fältet" i mer än sjuhundra timmar fördelat på hundratalet observationstillfällen. Dessutom har han genomfört intervjuer samt studerat en del dokument. Men "huvudmaterialet består dock av deltagande observationer bland effektiva brottsbekämpare". Det handlar med andra ord om en imponerande arbetsinsats.

Björk är främst intresserad av social interaktion och menar att "svensk sociologi har distanserat sig alltför mycket från människors konkreta handlingsliv" och att "alltför många kvalitativa studier byggs upp av enbart prat". Polisens "ordval och sätt att inskräpa sin uppfattning på är ett tämligen ointressant inslag i deras arbete; det är ju annars ett populärt ämne för dem som jagar 'rasister' inom poliskåren". Dock framhåller han att polisens "många berättelser" är av central betydelse, och då "inte minst, hur berättelserna själva kan bidra till en brottsbekämpande händelseutveckling", vilket kan förefalla något paradoxalt med tanke på hans ointresse för prat.

Björks huvudsakliga metod är deltagande observation och ett flitigt fältantecknande. I dessa fältanteckningar framträder ett genomgående problem med boken, nämligen Björks förhållningssätt till sitt forskningsobjekt: polisen. Sällan har jag sett ett tydligare fall av going native. Det är väl inte mycket att orda om att de kriminalpoliser han studerar genomgående beskrivs i positiva ordalag av typen "kriminalpoliser är ett eftertänksamt släkte" och enligt Björks observationer aldrig begår några fel. Det problematiska är att Björk tappat distansen och i stora stycken övertagit polisens syn på och uppfattning av den verksamhet som ska beskrivas. Detta framgår bland annat av terminologin i de fältanteckningar som han under åren nedtecknat och som han flitigt citerar i texten. Det handlar om noteringar gjorda dels vid möten på polisstation, dels när han åkt polisbil på spaning efter misstänkta personer. Men till skillnad från andra forskare benämner inte Björk dessa personer som "gärningspersonen" eller "den misstänkte". Istället skriver han "tjuven", "banditen" eller "desperadon". Detta oavsett om vederbörande visar sig ha begått brott eller ej. Här sätter verkligen pratet prägel på berättelsen.

Ett annat genomgående problem är frånvaron av källkritik. Björk tar samtliga ut-sagor från de intervjuade poliserna som sanningar oavsett om det handlar om brottslighetens omfattning eller den centrala polisledningen i Stockholm. Ifrågasättanden, diskussion eller problematiseranden lyser med sin frånvaro. Det hade också varit på sin plats med en diskussion om representativiteten av de observationer som Björk valt att ta med i boken. Hur har urvalet gått till? Läsaren presenteras vidare en något spre-

tig teoretisk mix, såväl tidsmässigt som beträffande olika inriktningar. Relevansen av de många utländska källorna, huvudsakligen äldre amerikanska gängstudier, diskuteras överhuvudtaget inte. Det hade vidare varit klagande med en redovisning av vad Björk syftar på med de för hans studie centrala begreppen ”gäng” respektive ”organiserad brottslighet”.

Björk har med sin bok även en ambition att visa hur gängrekrytering går till och att beskriva de bakomliggande förklaringarna till delar av det han kallar gängbrottslighet. Men den ambitionen stannar vid antydningar och blir hängande i luften med svårbegripliga resonemang om ”muslimsk diaspora” och hederskänsla bland ”invandrade minoriteter från vissa regioner runt Medelhavet (albaner, turkar, marockaner) och Mellanöstern” och ”balkaniserade bostadsområden”. Vi får veta att rekryteringen till kriminella band går ända ner till tioåringar med ”omfattande erfarenhet av grovt våld”.

I förening med en äldre vendettakultur, utan tvivel blandad med moderna gangsterideal och fascination för handeldvapnets makt, frambringas en mäktig främjare för grov organiserad brottslighet. Accepterar vi tesen att utanförskapet rymmer ett hedersbegrepp med rötter i Medelhavsregionens långa historia av klantänkande och brokig religiositet, dras gängbekämpningen in i en härva av symboliskt laddade allianser med starka krav på lojalitet och skydd, vedergällning och respekt. Till exempel lär ordet mafia ha sitt ursprung i arabiskan.

I ett avsnitt om Göteborgspolisens version av arbetet med Alcatrazlistan (Rikskriminalens lista över de 100 mest kriminella i Sverige) gör Björk ett antal intressanta iakttagelser. Han beskriver hur politiska hänsyn kan få negativa effekter för ”erkänt effektiva polismetoder” och han citerar en polisinspektör som menar att ”kravet att gripa folk verkar förlamande för verksamheten”. Den tråden hade det varit spännande om han tagit tag i och utvecklat.

Ett minst sagt udda inslag i boken är att Björk finner sig föranledd att ha en ”upp-görelse” med de forskare som enligt honom varit ofina nog att förhålla sig kritiska till polisarbetet. De tillhör enligt Björk förtrytelsens skola, ”intellektuella av den typ står alltid upp mot ’makten’ (-) dessa eviga kritiker av all auktoritet”. Han exemplifierar med några angrepp på såväl flera namngivna forskare, varav flera f.ö. i ringa omfattning sysslat specifikt med polisforskning, som Brottsförebyggande rådet. Det märkliga är att hans urval av dem han kritiserar är så begränsat. Det finns nämligen många fler som bedrivit forskning med ett sådant kritiskt förhållningssätt. Hur Björk, trots att han säger sig ha gått igenom ”relevanta studier”, lyckas med konststycket att exkludera ett drygt tiotal av de mest etablerade och respekterade polisforskarna i Norden är en gåta. Flera av dem har under många år bedrivit forskning med direkt relevans för Björks tema, polisens praktik. Till exempel saknas Liv Finstad, Ragnhild Sollund, Lars Holmberg, Helene Oppen Gundhus och Mikael Oskarsson. Cecilie Höigårds sammanställning av nordisk polisforskning hade också varit på sin plats. En utomnordisk förgrundsfigur inom området, Jerome Skolnick, skulle vara minst lika relevant

som de amerikaner Björk till synes godtyckligt plockar citat ifrån.

Slutresultatet blir mer ett försvar av en, enligt Björk, orättvist kritiserad yrkesgrupp än ett vetenskapligt arbete. Det är att beklaga att avsaknaden av ett för all forskning elementärt krav, ett kritiskt förhållningssätt, gör att fyra års forskningspengar och ett bra utgångsläge huvudsakligen blir en ensidig partsinlaga. Om nu någon skulle få för sig att undertecknad tillhör de som Björk inkluderar i de eviga maktkritikernas skara, så rekommenderas ett biblioteksbesök. Låna Björks bok, läs och bedöm själv vem som främst aspirerar på epitetet förtrytelseskolad.

Janne Flyghed, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet

Erika Wall (2010) *Risikförståelse. Teoretiska och empiriska perspektiv*.

Mittuniversitet, doktorsavhandling nr 81, Östersund: Mittuniversitetet

Risikbegreppet har fått en central position inom såväl samhällsvetenskap som i samhället i stort. Sedan 1990-talet har vi formligen sett en explosion av risikhanteringsstrategier inom myndigheter och företag. Inte bara organisationer, utan även medborgare har allt mer börjat tänka i termer av risik. Skälet till det är att risikbegreppet har trängt in på allt fler samhällsområden vilket innebär att individer och organisationen tvingas fatta beslut under osäkerhet. Men hur resonerar vi kring risiker, på vilket sätt skapar vi mening och förståelse om dem? Denna fråga är utgångspunkten för Erika Walls doktorsavhandling *Risikförståelse. Teoretiska och empiriska perspektiv*. Genom begreppsutveckling och empiriska studier söker Wall skapa kunskap om denna fråga.

Utgångspunkten är hennes begrepp "risikförståelse" (sense-making of risk). Hon betonar här att risikförståelse är något annat än själva varseblivningen av risiker. Risikförståelse handlar istället om hur vi ger en risik mening, och Walls tes är att det sociala och rumsliga sammanhanget är avgörande för detta.

Avhandlingen består av en kappa och fyra artiklar (tre publicerade och en under bedömning). Det empiriska materialet kommer från två enkätstudier och två fokusgruppsstudier. Studierna är avgränsade till ungas förståelse av vissa trafikrisiker, närmare bestämt hur de ser på användande av säkerhetsbälte, cykelhjälm och reflex. Skälet till detta empiriska fokus är att Wall vill undersöka risiker i vardagslivet, det vill säga inte det exceptionella och det vi enbart tar del av genom media och ryktesspridning, utan om risiker som vi själva på olika sätt har att hantera i vår vardag. Trafikrisiker är en typ av vardagsrisik, vilket gör det till lämpligt studieobjekt. Skälet till att Wall väljer att studera just ungas risikförståelse är det är underbeforskat, inte minst ur sociologiskt perspektiv.

Den första artikeln "Young people making sense of risk" introducerar begreppet risikförståelse. Det empiriska materialet utgörs av en fokusgruppsstudie av gymnasieungdomar i Storstockholm och småsamhällen i Jämtland. Att grupperna hämtades från storstad respektive glesbygd beror på Walls intresse för den rumsliga aspekten i risikförståelsen: hon vill undersöka det sociala och rumsliga sammanhangets betydelse.

se för individens riskförståelse. Analysen visar att de unga har en gemensam riskperception, men olika riskförståelse. Denna skillnad förklaras av att respondenterna har olika förhållningssätt som är baserade i olikhet i normer (individualism/kollektivism) och olikhet i platsanknytning.

I den andra artikeln ”Traffic safety behaviour among young people in different residential settings” vänder Wall intresset till bostadsortens betydelse för riskförståelsen. Det empiriska materialet utgörs här av en större enkätstudie om trafikrisker, där Wall analyserar hur unga ser på vissa trafikrisker och trafiksäkerhetsbeteende. I sin regressionsanalys av enkätsvaren finner hon att bostadsortens storlek påverkar trafiksäkerhetsbeteendet.

Den tredje artikeln ”Ungdomars samtal kring risker i trafiken” utvecklar hon platsens betydelse för riskförståelsen. Med utgångspunkt i Gabrielle Pollinnis begrepp platsanknytning studerar hon ungas riskförståelse. Det empiriska materialet utgörs av en fokusgruppsstudie av gymnasieungdom i Storstockholm och Jämtland.

Den fjärde delstudien ”Structure of meaning and sense-making of risk” introducerar begreppet meningsstruktur (utvecklat av Karl Weick) som förklarar varför individer utvecklar olika riskförståelse och riskreducerande beteende. Begreppet operationaliserar hon och använder sig av i en enkätstudie till 2000 personer. Genom en klusteranalys av enkätsvaren finner hon tre kluster som hon benämner lokalt rotade, globalt medvetna samt kosmopoliter.

Wall har såväl empiriska som teoretiska ambitioner med sina delstudier, där några av artiklarna främst fokuserar på de empiriska resultaten, medan andra främst är inriktade på teoriutveckling och där den empiriska undersökningen är underordnad begreppsutvecklingen. I kappan är det dock teoriutvecklingen som står i fokus. Hennes övergripande utgångspunkt är Mary Douglas kulturteori och Deborah Luptons sociokulturella riskteori. Wall ser risker som konstruerade, skapade genom social interaktion i specifika sociala och rumsliga sammanhang. Platsanknytning och meningsstruktur är viktiga beståndsdelar i riskförståelsen och förklarar varför individer med likartad syn på vilka risker som finns ändå kan tilldela dem olika innebörd och mening.

Som framgår av ovanstående redogörelse har avhandlingen en ansenlig bredd: den omfattar fyra olika delstudier, tre olika typer av analyser (kvalitativ innehållsanalys, regressionsanalys, klusteranalys) och har utöver sina empiriska studier även substantiella begreppsutvecklande ambitioner. Samtidigt har denna avhandling, som alla andra avhandlingar och böcker, sina brister.

Avhandlingen hade tjänat på att ha en mer omfattande metodologisk diskussion. Samtidigt som man som granskare imponeras av den metodmässiga bredden, så väcks frågor om författarens övergripande metodologiska antaganden. I vissa diskussioner framställs det som att enbart kvantitativa studier kan skapa generell kunskap, och ingen diskussion finns om vilka olika typer av generaliseringar som finns och på vilket sätt olika metoder är gångbara.

En annan brist är att avhandlingen hade tjänat på att mer teoretiskt diskutera rumsbegreppet. Begreppet rum – som David Harvey anser vara ett av samhällsve-

tenskapens mest komplicerade – har nämligen en mängd betydelser. I de empiriska studierna blir dock rummet framför allt reducerat till bostadsort, och i den teoretiska diskussionen i kappan så anknuter Wall till Pollinis begrepp ”platsanknytning”, där plats dels handlar om omgivningens fysiska och sociala karakteristika dels den sociala tillhörigheten som finns i ett sammanhang. Avhandlingen hade tjänat på en mer problematiserande diskussion om relationen mellan rum och plats, och mellan det sociala och det materiella.

Ett tredje påpekande är att avhandlingen syftar till att undersöka relationen mellan individens riskförståelse och riskbeteende, vilket kräver en diskussion om hur denna relation ser ut. Det räcker inte att som nu närmast postulera att en förändrad riskförståelse leder till ett förändrat riskbeteende.

Dessa påpekanden ska dock inte överskugga det faktum att avhandlingen *Riskförståelse. Teoretiska och empiriska perspektiv* är en avhandling av god kvalitet och med imponerande bredd. Att inom ramen för en forskarutbildning hinna genomföra fyra delstudier och publicera merparten av dem (varav flera som ensamförfattare) är imponerande. Ambitionen att skapa kunskap om hur individer skapar innebörd i risker är viktig. Walls betoning på att denna mening skapas i social interaktion i specifika sociala och rumsliga sammanhang är ett välkommet och viktigt sociologiskt bidrag och alternativ till alltför snävt fokuserade studier av individers riskperception.

Rolf Lidskog, fakultetsopponent

Slavoj Žižek (2009) *First as Tragedy, Then as Farce*. London: Verso

Det är ingen slump att omslaget till den slovenske sociologen Slavoj Žižeks senaste bok *First as Tragedy, Then as Farce* så väl överensstämmer med den flygplansbroschyr över lämpligt agerande vid eventuellt katastrofläge som förekommer i filmen *Fight Club* (en film som Žižek ofta refererar till). Omslaget utgör en föga subtil anspelning på Žižeks föreställning om det i den rådande liberal-kapitalistiska samhällsordningen alltmer framträdande krisläget – där sakernas tillstånd dock i bästa fall kan leda oss till insikten att, för att låna Tyler Durdens ord i den nämnda filmen, ”not until we’ve lost everything, are we free to do anything” och att ”only after disaster can we be resurrected”. Intertextualiteten är träffande då Žižeks bok onekligen är en broschyr ämnad som vägledning vid katastrofläge.

Žižek menar att det vore fel att se bokens titel som hänvisande till att en återgång till kommunismen skulle vara ett farsartat förslag mot bakgrund 1900-talets tragiska totalitaristiska samhällsformer. I stället skall tragedin och farsen relateras till attackerna 11 september 2001 respektive finanskrisen 2008 – två händelser med ursprung i samma dysfunktionella samhällsliga logik. Bokens titel hänvisar till Marx’ parafraas på Hegel gällande den senares uppfattning att historien alltid uppträder två gånger, först som tragedi, därefter som fars. Väsentlig är den hos Marx träffande framställningen att den tyska *ancien régime* föreställer sig att den fortfarande tror på sig själv.

Žižek formulerar här frågan: "Do today's preachers and practitioners of liberal democracy not also 'only imagine they believe in themselves', in their pronouncements?", där den cyniska varianten givetvis utgörs av det omvända: vi lever i dag i föreställningen att vi inte *egentligen* tror på vår ideologi, även om vi när allt kommer omkring ändå fortsätter att praktisera den. Poängen? "We believe not less but much more than we imagine we believe" (s. 3).

I övergripande bemärkelse syftar Žižeks bok dels till att utifrån den finansiella krisen belysa den liberal-kapitalistiska samhällsordningens centrala problematik, dels till att peka ut riktningen för en möjlig väg ut ur denna problematiska ordning. Syftet delar därmed boken i två delar, med den första presenterades själva diagnosen av problemet (den kapitalistiska ideologins utopiska kärna) och den andra utstakandes dess möjliga "lösning" (nya former av kommunistisk praxis).

Bokens första del, "It's Ideology, Stupid!" utgår framför allt ifrån den senaste och ännu pågående finanskrisen. Resonemangen pendlar, såsom i de flesta av Žižeks böcker, mellan diskussioner om "konkreta" samhällsfenomen (med exempel från den amerikanska bankvärlden och amerikansk politik), lacansk psykanalys och postkantiansk filosofi. Vi finner här en skoningslös kritik av handhavandet av den senaste finanskrisen, bl.a. av den på sina håll framträdande "chockterapi", härledd ur neo-liberalismens inte sällan misskända utopiska kärna: skulden för misslyckandena att uppnå den fria marknadens paradiset förläggs på individuell nivå, på dem som inte lyckats genomföra kompromisserna, och som lösning föreslås ett mer radikalt implementerande av de neo-liberala doktrinerna. Detta förhållningssätt är enligt Žižek genomgående fundamentalistiskt. Föreställningen om kapitalismen såsom "a neutral social mechanism" (s. 25) är dessutom inget annat än *ideologi* i dess renaste form. Ett exempel är den s.k. ekokapitalismen, uttryckt i bl. a. "social banking", vars paroller om etiska kapitalplaceringar för att stödja en sund social och ekologisk samhällsutveckling ter sig löjväckande utifrån Žižeks kritik. Handlar det inte om blott en förändring ifråga om ideologisk legitimering, medan de rådande dominansförhållandena i samhället lämnas oförändrade?

Bokens andra del, "The Communist Hypothesis", skall inte förstås såsom en romantiserande regression till det förflutna eller i relation till den politiska vänsterns framgångar och misslyckande. Det handlar i stället om en radikal återgång till själva utgångspunkten. Kommunismen skall dock inte uppfattas som en på förhand given, regulativ idé, utan måste relateras till de faktiska sociala, antagonistiska förhållanden vilka skapar det trängande behovet av kommunism. Fyra väsentliga antagonismer nämns: hotet om en ekologisk katastrof; det olämpliga med privat ägande i relation till s.k. "intellektuell egendom" (ex. det privata ägandet av allmänna kommunikationsmedel); de socioetiska konsekvenserna av ny teknik/vetenskap (biogenetik); samt framväxten av nya former av apartheid. Tre av dessa handlar om allmänliga delar av vårt samhälle vars privatisering måste förhindras, enligt Žižek: det kulturellt allmänliga – medel för kommunikation och utbildning, gemensam infrastruktur (ifråga om transporter, elektricitet, etc.); den externa naturens allmänlighet – naturen såsom habitat (inkl. naturresurser såsom vatten); den interna naturens allmänne-

lighet – mänsklighetens biogenetiska arv. Genom att dessa aspekter kan ses som "the shared substance of our social being" (s. 91) blir det uppenbart att det finns sociala grupper som (alltmer) utesluts från sin egen substans – och därmed från möjligheten till ett demokratiskt deltagande i det offentliga. Vi kan här tala om en ny form av *proletariat* – och ett behov av en ny emancipatorisk politik – men, utifrån Žižeks allusion till Marx, med den ominösa skillnaden att vad som kan förloras nu inte blott är våra kedjor utan i stället *allting*. Žižek poängterar att detta är just denna sista antagonism, klyftan mellan uteslutna och inneslutna, som motiverar den kommunistiska hypotesen och som skänker de övriga antagonismerna deras subversiva potential – förutan vilken ekologi blott blir till en fråga om hållbar utveckling, intellektuell egendom endast ett juridiskt spörsmål och biogenetik en etisk angelägenhet.

Och finanskrisen? Den inbjuder oss att bryta oss ur vår passivitet, inte i bemärkelsen av ett upprättande av någon revolutionär rörelse, utan genom ett upprätthållande av rupturen i den givna ordningen. Eller för att avrunda med något kraftigare ord, en genuin politisk handling innebär att dra i nödbromsen. Detta för oss till bokens avslutande ord: "[D]o not be afraid, join us, come back! You've had your anti-communist fun, and you are pardoned for it – time to get serious again! (s. 157), vilket långt ifrån kan skämtas bort såsom ett nostalgiskt kvarhållande av det förflutna. Det är inte ett propagerande för en återgång, inte heller ett uttryck för historisk fatalism eller eskatologisk apokalyptism. Tvärtom, det är en uppmaning till en genuin politisk handling, till ett radikalt brott med den nuvarande politiska och socioekonomiska ordningen. Denna uppmaning bör tas på allvar.

Lennart E. H. Räterlinck, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet